Panait Istrati

Pagini Autobiografice

Primii pasi spre lupta

X

BAKÎR

Primăvara anului a fost una din epocile cele mai grele din viața mea. Mă aflam la Cairo. Aprilie era pe sfârşite. Casele aveau obloanele trase. Pe stradă, în localurile publice, europenii deveneau din ce în ce mai rari şi, odată cu ei, se găsea şi de lucru mai greu.

Nici chip de a putea pleca la Alexandria şi-a mă îmbarca acolo pe un vapor. De mai bine de o lună trăiam din tot felul de treburi mărunte, făceam datorii, lâncezeam, disperam. Pentru mine, sfânta plată de sâmbătă seara, cu porția ei de miel cu spanac, nu mai era decât o amintire. Cerul, arzător. Pământul încins între cer şi pământ, nici o scăpare!

Totuşi, eram nevoit să caut zilnic această scăpare.

Ştiam că la Heliopolis, în împrejurimile oraşului Cairo, se construia pe îndelete. Muncă de ocnaş, e drept, dar, vorba românului: „Când nu poți săruta ce-i frumos, mai săruți şi ce-i mucos”. Plecai, deci, la Heliopolis ca să-l văd şi, vrânevrând, să-l sărut pe acest mucos.

Rămăsei înmărmurit de minunea care se desfăşură pe dinaintea ochilor mei. Din pământul sterp, din deşertul nisipos, un oraş întreg ieşise la iveală. Un oraş cu case, cu palate, cu localuri mari, zidite din piatră sau în beton armat şi străbătut de bulevarde largi, simetric orânduite. Grădini în faşă, copaci hrăniți cu biberonul, luptau voiniceşte cu arşița soarelui, se mulțumeau cu un pumn de pământ negru îngropat în nisip şi

sorbeau cu lăcomie apa ce se turna mereu asupra lor, ca peste un jăratec ce nu se poate stinge.

Pustietate... Tăcere... Locuitori deloc. Numai muncitori şi arhitecţi. Cei dintâi, mrocănoşi, copleşiţi. Ceilalţi, în cap cu căşti de plută, forfoteau încolo şi încoace, nepăsători. Nu se auzea decât glasul şefilor de echipe care, între doi ţapi de bere, îşi îndemnau oamenii cu gâtlejul uscat şi trupul frânt de oboseală. Printre aceştia, sudanezii care frământau tencuiala temeliilor pierduseră orice înfăţişare omenească. Adevărate vite. Feţe negre, acoperite de broboane de sudoare. Ochi congestionaţi implorând zădărnicia pământească. Glasui jalnice, urlând în cor cadenţa braţelor care se ridică ritmic şi lăsând să cadă uneltele lor grele.

Pentru aceştia, Dumnezeu nu mai exista, căci omul îl asasinase. Aşa era Heliopolis în 1990.

Închisei ochii, pentru a-i feri de soare şi, totodată, pentru a nu mai vedea cruzimile vieţii. Acum eram lămurit: munca, aici, era o ucigaşă. Omorai pentru a trăi. Mureai pentru a trăi. Să mori, în fiece clipă, pentru a trăi... Ce mi se oferea pentru o astfel de zi şi o astfel de muncă? Doi şilingi! Halal de aşa veşnicie!

Aşezat la umbra unei clădiri care dădea în parcul unei pieţe mari, renunţai la luptă şi imediat mizeria îmi păru uşor de îndurat. Lupta deşartă e distrugătoare de suflete. Devenim tari îndată ce acceptăm un rău care se impune cu tărie. Foc nenorocirii! La urma urmei, câteodată trebuie să se găsească şi fericirea în spatele ei.

Savuram în tihnă mizeria şi găseam chiar că are un gust mai bun decât mâncarea de miel cu spanac, răsplată a şase zile

de muncă asemănătoare aceleia pe care o aveam sub ochi. Orice s-ar spune, are şi foamea avantajele ei.

Dar, ceea ce mă chinuia mai mult, în timp ce şedeam şi priveam spre piața frumoasă, scăldată de focul ceresc, era setea.

De câteva ceasuri beam întruna şi-mi udm gâtlejul la toate gurile de canal. Şi cu cât beam mai mult, cu-atât mi-era mai tare sete. Ah! dacă aş putut să-mi îngădui şi eu luxul unui țap de bere sau cel puțin a unei ape gazoase de o jumătate „piastru tarif!" Douăzeci de parale... Şase centime. Da, însă trebuie să le ai!

Ştiam totuşi, că de multe ori în viață nu avusesem ceea ce doream, dar că un zeu, pe care nu-l cunoşteam încă, îmi potolea mai totdeauna setea, fără a-mi cere alți bani decât aceia pe cate îi aveam. Cu toate acestea, mă uitam fără nici o nădejde, fără acea nădejde care îți smulge inima, la chioşcul frumos aflător la vreo douăzeci de paşi înaintea mea şi în care trona o tejghea impunătoare, pe care se găseau aparate strălucitoare de nichel, ce produceau tot felul de băuturi răcoritoare.

Acolo, în acel chioşc, se afla un om. Îl vedeam ieşind, turnând limonăzi şi dispărând înăuntru, la umbră. Se putea ca omul acesta, negustorul acesta, să n-aibă inimă? Ceva îmi spunea că trebuie să aibă. Iute şi îndemânatic, scund şi mlădios, obrazul pârlit, umbrit de o mustață neagră şi deasă: pipa în colțul gurii, şapca vârâtă pe nişte sprâncene stufoase: un adevărat țigan de prin meleagurile noastre.

El nu mă vedea, precum nu vedea nimic. Mi se părea chiar că nu se uită nici măcar la clientul care tocmai îi

comanda o limonadă. Nu ştiu în ce vis, un vis al lui, îi era adâncită privirea.

Foarte liniştit, bogat chiar prin senzația pe care mi-o dădea libertatea mea atât de costisitoare, mângâiam cu ochii spatele acelui om ce se frământa nervos în strâmta lui colivie. Apoi, ridicându-mă încetişor, începui să dau târcoale chioşcului său.

Tejgheaua, oricât ar fi fost de frumoasă, nu trezea în mine decât nevoia de a-mi potoli setea: dar chioşcul şi mai cu seamă geamlâcurile lui mă făceau să uit de sete. Era un juvaier, creat de amor şi împodobit de pasiune.

Fără geamlâcuri, pavilionul acesta din lemn tare, sculptat, lustruit, vopsit în ulei, n-avea nimic extraordinar: un lucru frumos, nemişcat în măreția lui rigidă, ca o statuie mută şi lipsită de suflet. Sufletul lui erau geamlâcurile. Ele vorbeau. Şi ce limbă clocotitoare, ce limbă universală!

Într -un ochi, un apus de soare tropical îşi arunca razele lui de jăratic. Într-altul, un iceberg măreț se abătea din drum, vesel şi trist, către destinul său. Față în față, în ungherele lor, o țigancă culcată pe un covor cu desene balcanice şi o baiaderă, întinsă pe o blană de tigru, se lăsau pradă aceluiaşi vis cumplit, în timp ce deasupra lor, sprijinit de un toiag gros, un ciobănaş (român? bulgar? sârb?) se uita la ele cu un aer batjocoritor, cu mustăcioara în vânt, căciula pe ceafă, cu pletele răsfirate. Şi peste tot, până în cele mai mici unghere, peisaje exotice, capete pătimaşe, păsări şi dobitoace urmau, unele după altele, într-un tot armonios.

În mijlocul unui pustiu, printre clădirile cenuşii, chioşcul acesta era o adevărată poemă. Făcui înconjurul lui, fără a mă sătura, cu riscul de a fi luat drept un răufăcător; apoi, doborât

de sete, rămăsei pironit în fața robinetelor de limonadă. Negustorul se năpusti vijelios afară, privirea lui aprinsă îmi sfredeli ochii. Înțelesei că mă văzuse dând târcoale chioşcului şi-i arătai fața mea adevărată de om însetat. Cuta adâncă dintre sprâncene se destinse. Mă întrebă, în limba arabă:

— Ce vrei?

Glasul său era dintr-acelea care-mi plac, pe care le cunosc. Răspunsei în greceşte, la voia întâmplării:

— Mor de sete şi n-am un ban.

El îmi turnă un phar mare de limonadă. Şi, în timp e beam, prelungind plăcerea cât mai mult, el mă privea, deschis, pe față.

Apoi, deodată:

— Din ce țară eşti? Întrebă el pe greceşte.

— Din România.

— Ah! eşti român, făcu dânsul, emoționat, vorbindu-mi numaidecât în limba mea maternă, pe care o cunoştea destul de bine.

Dar, se vedea că nu era român.

Fui supus imediat unui interogatoriu scurt şi binevoitor: interogatoriu de prieten necunoscut. Simțeam limpede că răspunsurile mele sincere găseau ecou în inima unui om. La rândul meu, îl întrebai dacă ar putea să-mi indice „o ocupație care să nu fie prea bestială”. Atâta tot.

Negustorul de limonadă părea a nu fi auzit. Cu pipa în mână, îşi răsucea mustața şi rămase dus pe gânduri. Nu mă simții jignit. Aşteptai. El îngăimă, repetând vorbele mele:

— O ocupație care să nu fie bestială... Hm! Adevărat, există şi astfel de ocupații.

Apoi:

— Hai la chioşc!

Îl urmai, fericit că puteam vedea minunea aceasta pe dinăuntru.

Nici o dezordine. De altminteri, în încăperea aceasta pentagonală de patru metri pătrați, nici nu putea încape mare lucru. Mă temeam numai să nu dau aici peste interiorul obişnuit al tuturor chioşcurilor care aduce mai mult a cămară.

Era un cuib de artist, tot atât de frumos ca şi acel care-l construise.

Un cuier, un scaun, un fotoliu şi o masă încărcată cu cartoane, desenuri, tuburi de vopsele şi creioane. Fui mirat când descoperii într-un colț, pirotind sub cenuşă, jăraticul nostru pentru fiert cafeaua turcească. Ustensilele, filigeane şi ibrice, foarte curate şi la locul lor. Gazda mea începu numaidecât să umble cu ele. Şi în timp ce aroma cafelei de calitate bună îmi gâdila nările, ochii mei, extaziați, alunecau asupra geamlâcurilor de a căror artă minunată nu-ți puteai da bine seamă decât dinăuntru. O atmosferă în care totul se potrivea, în care totul era pasiune: lumină, culoare, gust, miros, până şi şuşuitul armonios al cafelei care dădea în fiert.

— Îți place? mă întrebă prietenul, oferindu-mi cafea şi țigări.

— Mi-e drag chioşcul acesta! zisei eu, fără a ghici ceea ce va urma.

— E opera mea, plan şi înfăptuire. Totul a fost făcut cu mâinile mele! adăugă dânsul cu simplitate.

Simțeam că mă înăbuş de admirație:

— Nu-s nimic din tot ce crezi, dar nu de asta îți arde ție în clipa de față! Spune-mi mai bine dacă ai mâncat astăzi.

Îi spusei cum stăteau lucrurile. Apoi, împins cu toată puterea de pasiunea care mă ardea, îi spusei tot ce-mi apăa pe inimă, îi vorbii cu tot entuziasmul meu prietenesc, mă arătai aşa um sunt, în fața unui om care mă făcuse să simt ceea ce era.

Stăteam amândoi jos. El îmi sorbea cu lăcomie vorbele, fără a mă întrerupe -cu ochii pe jumătate închişi, cu fața aprinsă, o fâşie de lumină albastră jucând pe mâinile sale păroase şi aproape nemişcate.

La căderea nopții, ne despărțirăm cu părere de rău.

*

De atunci, m-am întors acolo de multe ori. Şi astăzi, gândindu-mă la omul acesta, ca şi la atâția alții cărora le-am deschis inima mea, mă întreb prin ce minune soarta n-a făcut din mine un derbedeu, un aventurier sau chiar un ocnaş, atât de lesne ar fi fost asta. N-am făcut nici cel mai miclucru pentru a-mi înrâuri soarta şi, totuşi, de multe ori am fostlaun pas de prăpastie.

Fusei chiar şi mai aproape, împrietenindu-mă cu negustorul de limonadă din Heliopolis, pe care nu-l cunoşteam deloc şi care nu-mi istorisea nimic din trecutul său. Îmi vorbea însă foarte mult de prezent. Şi planurile lui erau foarte pe gustul meu.

— Îmi placi, Panaite, îmi spunea el. Suntem făcuți din acelaşi aluat. Nici un om nu mi-a semănat până acum atât de mult. Vreau să hoinăresc cu tine, să cutreier lumea!

Vezi, însă, îi răspunsei eu, cât e de grea viața de hoinar: crăpi de foame jumătate de vreme, muncind totuşi din greu.

Cât timp vei fi cu mine, nu vei crăpa de foame şi nu vei munci din greu...

— Vezi că nu dai peste tot de locuri ca la Heliopolis, unde să poți ridica chioşcuri care să semene cu adevărate tarapanale.

Vorbind de tarapana, nici nu mă gândeam să pun degetul tocmai unde-l durea. Vroiam numai să spun că limonada mergea strună, se făcea treabă bună, ceea ce era adevărat.

Prietenul meu se tulbură puțin şi zise:

— Tarapanale, am eu de toate soiurile... Şi mai uşoare de cărat ca astea! Între atele, ştiu să fac şi lulele dintr-astea. Ştii din ce este?

— Din spumă de mare.

— Nu e aşa? Ei bine, nu: e din tărâțe de lemn. Şi se vinde prin porturi ca pâinea caldă, pe nişte prețuri de nu-ți vine să crezi. Câştigul la o singură lulea te hrăneşte o zi întreagă, deoarece totul e numai câştig. Şi vinzi douăzeci, treizeci de bucăți într-o cârciumă, cât timp fumezi o țigare! Ce spuide asta? Minunat, nu?

Era într-adevăr minunat, dar prea era departe acolo unde voia să mă ducă.

— Vom merge în India, în Zanzibar, în China, pe căile .

Mă gândesc la biata mamă: ar muri de durere să rămână singură, ani îndelungați, fără a mă vedea. Şi totuşi, numai Dumnezeu ştie cât eram de aprins de dorința de a întreprinde asemenea călătorii lungi! Dar, mama!... legătura sfântă şi dureroasă... Şi, poate, îngerul meu păzitor!

Pătimaş, sincer, dezinteresat, el încercă să mă convingă că mama va fi mulțumită:

Vom avea bani... Ne vom întoarce în țară, când vom vrea. Şi-api îi vom trimite şi gologani mai mulți decât ar avea nevoie!

Ah! nu, dragul meu! Poți vinde fier cu prețul aurului, vagabondul tot nu va avea niciodată bani, aşa cum are un rentier milionar. El nu poate pleca, deci, când îl îndeamnă inima, nici să ajute pe cei ce suferă din pricina absenței lui. Trăieşte... când mai bine, când mai rău... fără a fi sigur vreodată!

Chestiunea aceasta forma veşnica noastră discuție. El ținea să plecăm în voia soartei. Eu îl sfătuiam să ție mai departe chioşcul, tarapanaua, de care spunea că se dezgustase.

Şi după fiecare asalt, urmat de un contraatac din partemi, avea aerul că se opreşte cu mare greutate de-a da un argument decisiv şi convingător. În clipele acelea fața i se schimonosea: îşi strângea buzele, neputincios: ochii-i scânteiau. Tăcut, vreme de câteva minute, îşi molfăia vârfurile mustății.

Ah! răule! dacă-ți spun că vom avea bani! Vom avea! Şi vom face cu ei ce ne-o place! Dacă-ți spun eu! De ce eşti atât de încăpățânat?

Nu înțelegeam şi-mi părea rău, observând cât suferă că nu eram de aceeaşi părere cu dânsul. Văzând stăruința pe care o punea pentru a porni la drum împreună, i-aş fi atribuit Dumnezeu ştie ce gânduri ascunse, dacă n-aş fi cunoscut disprețul lui pentru câştig, mărinimia lui, prietenia lui sinceră. Dar, aş fi pus mâna în foc pentru cinstea acestui om, pentru camaraderia lui. Aş face la fel, stăzi, când ştiu tot. Căci, într-o bună zi, sfârşii prin a afla totul şi a-i da dreptate.

Era pe la începutul lui iunie. De-o săptămână, veneam în fiecare zi să-i țin locul la tejghea. El părăsea chioşcul la prânz şi nu se întorcea decât noaptea, pentru a închide. Îndată după

ce luam masa, ne despărțeam: dânsul dormea chiar în Heliopolis: eu, în Cairo.

În seara aceea, răcoarea plăcută, luna plină şi îngrozitoarea singurătate ne strânseră unul lângă altul. Heliopolis era asemenea unui om doborât de munca de peste zi. O grămadă neputincioasă, un cimitir, un talmeşbalmeş fără rost. Blândețea cerului se lovea de vrăjmăşia pământului, urâți de om. Totul părea jalnic, zadarnic, neisprăvit: clădirile acelea goale, plantațiile plăpânde, lupta ucigaşă pentru o viață mai bună. Deasupra capetelor noastre, aştrii nemişcați ne trimiteau solemn lumina lor nepăsătoare, în timp ce şacalii lătau în depărtare.

Ne plimbam tăcuți în jurul chioşcului luminat, care părea singura vietate în pustiul ucigător. La ora aceea figurile lui păreau şi mai pătrunzătoare ca în timpul zilei. Un cap de napolitan râdea, lăsând să i se vadă dinții frumoşi. O dansatoare arabă se mlădia ca un şarpe. Doi pui de taur se hârjoneau, lovindu-se cu coarnele.

— Hai să ne facem câte-o cafea! zisei prietenului meu.

Intrarăm în chioşc.

Eram ca un cazan cu aburi, gata să explodeze. Mă simțeam înăbuşit de emoție, de viață intensă, de o tulburare pe care nimic n-o putea potoli. Mă dureau toți porii. Şi prietenul meu tăcea mere. Fuma şi bea cafeaua.

Îl apucai de mână:

— Ei bine, vom pleca! Te urmez unde-i vrea... fie ce-o fi!...

Rămase nemişcat. Apoi:

— Spui: fie ce-o fi? Cum adică, fie ce-o fi? Copilule! Nu vreau să te târăsc spre aventuri care ar putea ucide pe un bun prieten, împreună cu mama lui, ci spre o viață liberă şi voioasă!

Spunând acestea, sări în picioare şi începu să străbată în lung şi-n lat cuşca în care se găsea, în timp ce fălcile i se încleştară din nou: cuvântul, pe care nu-l putea scoate din gură, îl gâtuia.

În sfârşit, îndată ce se hotărî să vorbească, se mai potoli: scoase din buzunar un carton alb, îndoit în două, de mărimea copertelor unei cărți obişnuite, şi-l puse pe masă. Un zâmbet de mâhnire flutura pe fața lui arămie. Buza de jos îi atârna greoaie. Se prăbuşi în fotoliu ca o masă inertă.

Apoi, îl văzui ținând cartonul între degete şi scoțând încet o foaie de hârtie de pergament, deasupra căreia se îngrămădi toată ființa sa, într-o contemplare nesfârşită.

Era o bancnotă, tipărită numai pe o parte. Era impecabilă, ca şi geamlâcurile lui, ca şi pipele

Nu pricepeam încă nimic, ca şi astăzi, de altminteri. Priveam peste umărul lui. Fără a înălța capul, cu ochii pe bancnota pe care o ținea între degetul cel gros de la o mână şi arătătorul celeilalte, mă întrebă, ca şi atunci când fusese vorba de lulea:

— Ia priveşte!… Ştii ce e?

— O bancnotă.

— Nu e aşa?… Ei bine, nu, deocamdată nu e decât… tăâțe de lemn. Numai că din tărâța aceasta ajunge să poți strecura una pe lună pentru a trăi. A trăi, dragul meu, a trăi! apăsă el, cu glasul înăbuşit.

Se ridică cu greu.

Pricepui, în sfârşit. Punând hârtia la loc în buzunar, el rămase în picioare, lângă perete, cu brațele atârnând în jos, cu ochii rătăciți şi, schimbat la față, cu gândul aiurea, îngăimă:

— Dar e frumos… E frumos… Asta e toată viața mea…

După aceste vorbe, urmă o tăcere lungă. Vedeam limpede că prietenul meu nu mai era alături de mine. Rămăsesem singur. Dânsul era departe.

— Pentru ce spui „dar”, din moment ce e frumos? Întrebai eu cu sfială, însă mă îngrozii numaidecât de propria mea întrebare.

El îşi reveni, îşi aprinse o ţigară cu mişcări obosite şi spuse, privindu-mă în chip ciudat:

— Pentru că atunci când faci aşa ceva, eşti singur pe lume...

Singur... Frumuseţe şi singurătate... Urâţenie şi singurătate...

Cum să poţi îndura singur atâta frumuseţe şi atâta urâţenie?

Dar trebuie să fii singur: înainte vreme, pe pământul Turciei vechi, se tăiau amândouă mâinile celor ce erau îndrăgostiţi de această frumuseţe, de această viaţă. judecătorul, ca şi călăul, nu ştia ce mâini minunate făcea să cadă sub secure.

Mă ridicai şi luâdu-i amândouă mâinile i le strânsei îndelung.

Pieptul i se umflă. Faţa lui rămase nemişcată. Nu spuse nimic. Ce puteam spune eu?

*

S-a observat că în tot timpul povestirii de faţă n-am pronunţat numele acestui... negustor de limonadă. Exact până în seara aceea, nu-l ştiusem nici eu. Nu-l întrebasem, căci în viaţa de vagabond trebuie să ştii să nu întrebi, iar el nu mil spusese.

Dar în acea seară a destăinuirii, neputând să mă mai abțin, în întrebai:

— Ştii că nu-ți cunosc încă numele?

Voios, el îmi răspunse pe loc cu altă întrebare:

— Ştii tu cum se numeşte, pe plaiurile Brăilei, pepenele galben care e o încrucişare între cantalup şi pepenele galben indigen?

— Cred că se numeşte bakâr.

— Aşa e: bakâr. Şi eu mă numesc Bakâr. Şi eu sunt un bakâr. Ca şi dânsul am coaja zgrunțuroasă.

— Şi parfumul cantalupului, adăugai eu. Se prea poate. Dar...

Îşi completă gândul, lăsând ochii să-i cadă deasupra mâinilor întinse ca pentru a fi retezate.

Apoi ne despărțirăm: şi ursita-mi hotărî numaidecât că nu mai aveam să-l revăd pe acest om pe care îl îndrăgisem şi alături de care mă aştepta o viață nouă.

A doua zi, înainte de a lua tramvaiul spre Heliopolis, trecui, ca de obicei, să văd dacă aveam ceva la posterestante. Găsii o scrisoare care fu hotărâtoare pentru mine! Un prieten îmi scria că mama e grav bolnavă.

Aveam tocmai timpul să sar în tren şi să ajung la vreme pentru a lua vaporul românesc care pleca din Alexandria spre Constanța. Ceea ce şi făcui, cu mare părere de rău, după ce scrisesem două cuvinte lui Bakâr, explicându-i cele întâmplate şi făgăduindu-i întoarcere grabnică.

Întoarcerea aceasta nu avu loc decât în iarna următoare, dar la Heliopolis nu se mai găsea decât chioşcul lui Bakâr. Adânc mâhnit, fără putință de a-i da de urmă, reîncepui trista

mea viață de veşnic căutător de oameni, când, într-o bună zi, dădui peste această informație apărută într-un ziar din Cairo:

„Aflăm că la Sofia a fost arestat şi condamnat la cinci ani muncă silnică un vestit falsificator internațional de bancnote, Carabet Karaosman, zis şi Bakâr, pe care poliția engleză îl căuta de mult şi care a operat chiar în Egipt”.

Îmi amintii de răspunsul profetic al lui Bakâr: „Pentru că atunci când faci aşa ceva, eşti singur pe lume”.

Şi pentru a nu fi prea singur, bunul meu Bakâr, pentru ca sufletul tău să se poată împărtăşi cu un alt suflet care să-l uşureze de greutatea cu care îl împovărau frumusețea artei tale şi urâciunea vieții tale, sufletul tău te-a împins, desigur, să faci pe un alt vagabond să îndrăgească splendoarea unor geamlâcuri, taina unor anumite lulele şi mai cu seamă hârtia aceea de pergament, pe care m-ai făcut s-o admir într-o seară de adâncă singurătate la Heliopolis: şi acest prieten, în loc să-ți sărute mâinile, le-a dat pe mâna judecătorului care le taie cu securea!

Menton, 1927